

Transatlantická dohoda: od počiatočného entuziazmu k rozpačitému finále s nejasným koncom

„Na počiatku bolo Slovo a to slovo bolo u Boha a to slovo bolo Boh“. Týmto známym úvodom evanjelia podľa Jána sa dali celkom presne parafrázovať bohorovnosť a nadšenie kompetentných, keď zhruba pred tromi rokmi oznamovali blížiace sa otvorenie rokovaní o budúcej Transatlantickej Dohode v oblasti Obchodu a Investícií (TTIP). Zámerom navodenia slávnostnej nálady bolo pripraviť verejnosť, že sa chystá niečo veľké, čo radikálne vyrieši bolestné problémy súvisiace s dôsledkami finančnej krízy (dlhová kríza, úsporné opatrenia, nezamestnanosť, zníženie životnej úrovne u veľkých častí európskej populácie ...). Tým bohom mala teda byť TTIP a zároveň všetci tí, ktorí sa zaslúžili o nastolenie tejto témy na program dňa, pretože podľa nich odstránenie bariér pre obchod a investície medzi dvomi najsilnejšími ekonomikami sveta malo zázračným spôsobom prispieť k nájdeniu východiska zo súčasného marazmu. Táto téza bola prezentovaná s takou presvedčivosťou a naliehavosťou, že spochybnenie jej pravdivosti sa rovnalo nielen prekročeniu akceptovateľnej hranice slušnosti, ale rovno rúhaniu sa.

Lenže sa stalo niečo neočakávané: na rozdiel od podobných „projektov“ minulosti (konkrétne dohoda s Kanadou CETA, ale i stovky bilaterálnych investičných dohôd členských štátov), ktoré sa uzatvorili bez toho, že by im niekto venoval zvýšenú pozornosť, členovia európskej občianskej spoločnosti takémuto „božstvu“ tentoraz nielenže odmietli na slovo uveriť, ale dokonca prejavili nedostatok taktu, dôvery a politickej korektnosti tým, že sa vytrvalo pýtali a žiadali dôkazy. Protagonisti TTIP boli teda nútení vyjsť zo svojej ulity a pustiť sa do komplikovanej vysvetľovacej kampane, čoho boli v predchádzajúcich prípadoch ušetrení. Výsledkom je ale to, že čím viac sa diskutuje, tým viac je „božstvo“ spochybnované a odpor proti TTIP narastá. Preto sa dnes vôbec nevie, kedy budú rokovania ukončené (optimistická predpoveď spred 3 rokov hovorila o konci roku 2015), ani čo vlastne z pôvodne nespochybniteľných uholných kameňov budúcej dohody ostane a vlastne ani to, či TTIP bude vôbec niekedy podpísaná, ratifikovaná a nadobudne účinnosť. Zámerom nasledujúcich riadkov je urobiť stručný prehľad rozhodujúcich udalostí, z ktorých mnohé sa stali v priebehu posledných mesiacov.

Cieľom dohody je teda odstránenie existujúcich administratívnych prekážok pre obchod a investície medzi USA a EÚ. Je to jedna z množstva podobných bilaterálnych zmlúv, ktoré sa dnes pripravujú, pričom v prípade obchodu ide u významných ekonomických blokov naozaj o začiatok, zatiaľ čo v prípade investícií bolo už za posledné roky podpísaných množstvo takýchto dohôd menšieho významu (na úrovni členských krajín EÚ). Boom bilaterálnych dohôd priamo súvisí so zablokovaním podobného úsilia na multilaterálnej úrovni – rokovania WTO sa výraznejšie nepohli z miesta od roku 2004 a v roku 1998 bola odmietnutá tzv. Multilaterálna dohoda o investíciách, ktorá sa v tajnosti pripravovala pod záštitou OECD. Úspech na bilaterálnej úrovni by ale znamenal zvrät i na multilaterálnej: akonáhle sa dohodnú najväčšie svetové ekonomiky, ostatné krajiny budú mať možnosť buď sa pripojiť alebo ostať „mimo hry“, čo nikto nechce. Z tohto pohľadu hrá TTIP naozaj kľúčovú úlohu, pretože medzi EÚ a USA sa realizuje 50% svetových obchodných výmen. Významom sa jej približuje Transpacifická dohoda medzi 12 krajinami na Americkom kontinente a vo východnej Ázii, ktorá bola 5. októbra slávnostne podpísaná (musí ale ešte byť ratifikovaná). Vedomie kľúčového významu TTIP ale „zobudilo“ kritikov politik liberalizácie a deregulácie, pričom príprave podobnej dohody s Kanadou, ktorá obsahuje tie isté kritizované ustanovenia ako TTIP, sa nevenovala skoro žiadna pozornosť.

Časť dohody venovaná investíciám

Príliv zahraničných investícií sa považuje za významný prvok naštartovania ekonomického rastu.

Krajiny kde investície smerujú teda takýto vývoj vítajú, zatiaľ čo ostatné sa snažia vytvoriť podmienky na prítiahnutie investorov. Je skutočnosťou, že niektoré skúsenosti investorov nie sú dobré: došlo k prípadom priameho vyvlastnenia, ale i diskriminácie v porovnaní s domácou konkurenciou – išlo o zneužitia mocenského postavenia štátov, ktorých právny systém bol slabý. Zahraničné investície majú preto tendenciu smerovať do krajín, ktoré sa prostredníctvom bilaterálnych investičných zmlúv zaviazali, že sa k niečomu podobnému neuchýlia. Dnešné investičné zmluvy ale idú podstatne ďalej: okrem ochrany proti priamemu vyvlastneniu sa dajú využiť ako domáhanie sa náhrady škôd v prípade tzv. nepriamych vyvlastnení, čo nie je nič iné ako žiadanie odškodnenia za zníženie očakávaného zisku v dôsledku prijatia nejakej novej normy alebo legislatívy (zdravotníctvo, životné prostredie, pracovné právo ...). V tejto súvislosti došlo v nedávnej minulosti k viacerým prípadom, ktoré pobúrili verejnú mienku. To ale nie je všetko. Na riešenie prípadných sporov medzi investorom a štátom sa začali namiesto regulárnych súdov využívať tzv. súkromné arbitráže (ISDS). Ide o silne nevyvážený rozhodcovský systém, kde sú všetky výhody na strane investora a všetky nevýhody na strane štátu (teda daňových poplatníkov príslušnej krajiny). Podľa pôvodného mandátu Rady Európskej únie, mal byť systém ISDS začlenený do TTIP. Po búrlivej verejnej diskusii bol ale jednoznačne odmietnutý zo strany občanov a v konečnom dôsledku i Európskeho parlamentu a preto bola Európska komisia donútená ustúpiť a v septembri 2015 zverejnila svoju predstavu nového modelu riešenia sporov medzi investorom a štátom, kde by už mal rozhodovať štandardný súd s profesionálnymi a vysoko kompetentnými sudcami (a nie advokáti súkromného sektoru). Bolo tiež prisľúbené, že nový systém odstráni kritizované deformácie predchádzajúceho, pričom zavedie napr. možnosť odvolania sa a bude garantovať právo štátov prijímať zákony – to znamená, že by nemalo byť možné domáhať sa odškodného za „nepriame vyvlastnenie“. Ustúpenie od systému ISDS je prvým veľkým víťazstvom kritikov TTIP, pretože ešte pred niekoľkými mesiacmi ho Európska komisia do krvi obhajovala. Je to ale iba prvý krok, pretože sa zatiaľ ešte ani nehovorilo čo bude obsahom samotnej investičnej dohody, ktorý budú musieť súdy rešpektovať bez ohľadu na to, či sú ISDS alebo normálne tribunály. Malo by sa ale požadovať, aby boli z tejto zmluvy vylúčené špekulatívne investície, ktoré nevytvárajú pracovné miesta a pre štáty predstavujú obrovské riziko. Takéto investície do najrôznejších cenných papierov dnes predstavujú viac ako 50% všetkých investícií.

Časť dohody venovaná obchodu

Kompetentní od začiatku netajili, že cieľom je odstránenie tzv. netarifných prekážok obchodu, pretože clá sú už i dnes v podstate zanedbateľné. Netarifné bariéry ale nie sú ničím iným ako rozdiely v normách a reguláciách, pričom je známe, že vo viacerých citlivých oblastiach ako sú chémia, agrobiznis a potravinárstvo, má EÚ prísnejšie predpisy ako USA. Okamžite preto vzniklo podozrenie, že hlavným zámerom dohody je zníženie náročnosti týchto európskych štandardov na americkú úroveň, pričom príslušné americké nadnárodné korporácie ako Monsanto, Dow Chemical alebo Cargill ani nijako neskrývali svoje očakávania v tomto smere. Treba povedať, že Európska komisia takéto niečo od začiatku vehementne popierala, pričom tvrdila, že napríklad o GMO sa ani vôbec rokovať nebude a, že dohoda nebude mať nijaký dopad na normotvorbu v EÚ. Aké netarifné bariéry sa teda mali odstrániť a akým spôsobom? Stručne sa dá povedať, že vysvetlenia, ktoré ponúkala EK neboli a nie sú veľmi zrozumiteľné: má sa vraj odstrániť zbytočná duplicita a harmonizovať postupy posudzovania bezpečnosti, ktoré sú síce dnes odlišné, ale v podstate vedú k rovnakému výsledku. Toto ale nijako nerieši podstatu problému nadnárodných spoločností, ktoré TTIP pretláčajú a silne lobujú v prospech svojich záujmov vo Washingtone i v Bruseli.

Oveľa viac svetla do celej záležitosti vniesli interné utajované dokumenty, ktoré mimovládne organizácie získali „únikmi“^[1]. Tieto predovšetkým ukázali, že zmienené, mimoriadne citlivé a pre verejnosť zväčša neprijateľné aspekty „odstránenia netarifných prekážok“ sa majú riešiť v rámci tzv. regulačnej kooperácie.

Regulačná spolupráca by umožňovala pokračovať *a posteriori* v odstraňovaní „netarifných bariér“, ktoré by nemohli byť riešené v rámci dohody. Všetky sektory, u ktorých sa stranám nepodarí dopracovať k dohode, by mohli byť opätovne prediskutované a byť predmetom následných debát v rámci totálne netransparentnej procedúry. Podľa návrhu komisie, každý návrh novej regulácie, ktorá by mohla mať potenciálny dopad na transatlantický obchod, bude musieť prejsť procedúrou „posúdenia“ v rámci regulačnej kooperácie. Je stanovené, že americké a európske administratívy sa budú vzájomne a pravidelne informovať o svojich regulačných zámeroch. Ešte pred tým ako zákonodarcovia by mali prístup k návrhom nových predpisov, na základe požiadavky jednej zo strán sa budú môcť uskutočniť rokovania o harmonizácii noriem. Súkromný sektor by tam mohol hrať „formálne konzultačnú a preferenčnú“ úlohu. Znamená to, že akýkoľvek návrh zákona, ešte pred tým, než bude prediskutovaný „volenými zástupcami ľudu“, by mal byť predložený na posúdenie tým, pre ktorých je liberalizácia obchodu a investícií najvyššou prioritou. Netreba pripomínať, že hlavným kritériom takéhoto posúdenia by mal byť dopad transatlantické obchodné výmeny.

Regulačná spolupráca bola naozaj predmetom desiateho kola rokovaní (júl 2015), ale o ich výsledkoch je oficiálny záznam nanajvýš diskrétny.

Iné „uniknuté“ dokumenty ukázali, že EK nehovorí úplne pravdu ak tvrdí, že TTIP nemá a nebude mať dopad na normotvorbu v EÚ. Koncom mája tohto roku napríklad mimovládne organizácie odhalili, že v júni 2013, teda ešte pred začiatkom rokovaní, vyvíjali americkí lobisti obrovský tlak na Európsku komisiu, aby zabránili schváleniu pripraveného vedeckého stanoviska, ktoré navrhovalo kritériá na definovanie tzv. endokrinných disruptorov, látok, ktoré závažným spôsobom narušujú hormonálny systém človeka s veľmi vážnymi zdravotnými dôsledkami. Kritériá mali byť prijaté do decembra 2013 a ak by k tomu došlo, muselo by byť okrem iného okamžite zakázaných nie menej ako 31 pesticídov. To sa ale nestalo, pretože ešte v lete 2013 EK rozhodla, že prijatiu kritérií bude predchádzať vypracovanie ekonomickej dopadovej štúdie, čím sa celá záležitosť odložila v podstate na neurčito.^[2] Úloha amerických lobistov, ktorí argumentovali, že prijatie uvedených kritérií je v rozpore s TTIP, nie je síce priamo dokázateľná (EK to popiera), ale je viac ako evidentná.

Americkí lobisti tak isto v s odvolaním sa na TTIP tvrdo kritizovali legislatívny zámer EK umožniť členským štátom individuálne sa rozhodnúť, či sa na ich území budú komercializovať poľnohospodárske GMO alebo nie.

Na základe takýchto informácií je i časť TTIP venovaná obchodu stále viac neprijateľná, čo viedlo začiatkom októbra 2015 k novej deklarácii komisie, že z titulu TTIP sa žiadne európske normy meniť nebudú.

Záver

Mobilizácia európskej verejnosti proti TTIP je naozaj nevídaná: v sobotu 10. októbra sa v Berlíne konala manifestácia proti je podpísaniu, na ktorej sa podľa organizátorov zúčastnilo asi 250 tisíc osôb. Niekoľko dní pred tým (6. októbra) bola ukončená celoeurópska petícia požadujúca zastavenie rokovaní a neratifikovanie už podpísanej dohody s Kanadou (CETA). Organizátorom petície sa podarilo získať podpisy viac ako 3,2 milióna Európanov z rôznych členských krajín, čo predstavuje nielen rekord, ale i splnenie všetkých kritérií kladených na „Občiansku iniciatívu“, demokratický mechanizmus zavedený Lisabonskou zmluvou, hoci EK odmietla petíciu formálne považovať za takúto iniciatívu. Petícia sa ale v skutočnosti neobracia na komisiu, ale je signálom najmä pre Európsky parlament, ktorý bude text TTIP nakoniec schvaľovať.

Na druhej strane, z TTIP postupne odpadávajú všetky jej piliere ako sú ISDS alebo harmonizácia

noriam, pričom obsah investičnej dohody a kapitoly „Regulačná spolupráca“ budú kritici skúmať pod lupou a asi v nich neostane kameň na kameni. Ostáva otázka, či takáto dohoda bude vôbec niečo riešiť a či o takúto torzo budú mať jej protagonisti vôbec záujem. Ak by ale jej podpísaná verzia obsahovala napriek všetkým prísľubom kontroverzné ustanovenia s ktorými občania EÚ vyjadrili svoj zásadný nesúhlas, bola by to pre úniu medvedia služba pretože by to výrazne podkopalo dôveru obyvateľov voči bruselským inštitúciám v období keď je ich deklarovaný zámer presne opačný.

---

[1] <http://corporateeurope.org/sites/default/files/ttip-regulatory-coherence-2-12-2013.pdf>

[2] vid'. Corporate Europe Observatory, "A toxic affair: How the chemical lobby blocked action on hormone disrupting chemicals", May 2015

RNDr. Igor Šarmír, PhD. odbor potravinárstva a obchodu